

**A GYULAFEHÉRVÁRI VALLÁSI UNIÓ (1697–1701)
Apor István és Baranyi Pál László szerepe az unió létrejöttében**

MARTON JÓZSEF¹

The Religious Union from Alba Iulia (1697–1701). The Role of Apor István and Baranyi Pál László. The study deals with the role of two Transylvanian personalities, the politician István Apor and the Jesuit priest Pál László Baranyi in the accomplishment of the religious union from Alba Iulia, in 1697–1701, which led to the foundation of the Romanian Greek-Catholic Church.

A román nép vallási-, kulturális- és társadalmi életének meghatározó eseménye volt a gyulafehérvári unió, akár *pro-*, akár *contra* ítéljük meg. Olyan szellemi és lelki mozgást idézett elő, amely látványos következményekkel járt. A korszak erdélyi történetírójával, APOR Péterrel (1676–1752) nemcsak politikai és társadalmi vonatkozásaiban beszélhetünk *metamorphosis Transsylvaniae*-ről, hanem az erdélyi románság vallási életében végbement *metamorfózisáról* is.

A 17. század végén a történelmi események egészen váratlanul felgyorsultak. A Bécszet ostromló oszmán törököt (1683) az egyesült keresztény csapatok húsz év leforgása alatt kiszorították Közép-Kelet-Európa gyarmatairól. Ebből a sikerből nem maradt ki a török vazallusságban élő erdélyi fejedelemség sem. Fokozatosan a bécsi központú Habsburgok fennhatósága alá került. Röviden így summázhatjuk azt a politikai változást, amely lényegében magában hordozta a gyulafehérvári vallási uniót.

Jelen tanulmányomban nem szándékozom belemerülni az unió értékelésébe, valamint történelmi háttérének és lefolyásának részletes bemutatásába, hiszen ez több könyvet kitevő tanulmányt igényel. Az unió kérdéskörének tárgyilagos megrajzolása nagyon komplex feladat. Még mindig várat magára azoknak a politikai, társadalmi, kulturális és vallási tényezőknek tárgyilagos egybevetése, amelyek befolyásolták a gyulafehérvári uniót, s mindezek a tényezők az unió következtében új színben jelentek meg. Maguk az események zajlásában élő közvetlen erdélyi kortárs írók is vallási hovatartozásuk szemszögéből ítélték meg a történeteket és a történések főszereplőit. Ma is eltérő hangsúllyal és kicsengéssel hangzik az unió értékelése és következményeinek megítélése, ha azt egy ortodox román, ha egy görög katolikus román, ha egy protestáns magyar, vagy ha egy római katolikus magyar történész által írt munkában olvassuk. Tanulmányom egy kis része azoknak a színes és összetett tényezőknek, amelyek a 17. század végén befolyásolták a gyulafehérvári unió létrejöttét.

Anélkül, hogy mindazokban a bonyolult társadalmi-, politikai és gazdasági kérdésekben részletesen elmélyednék, egy-két gondolat erejéig szeretnék leszögezni,

¹ A szerző római katolikus pap, a kolozsvári Bábeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológiai Karának egyháztörténelem és patológia professzora, valamint a Gyulafehérvári Hittudományi Főiskola tanára.

hogy akkor az Erdélyben élő románság társadalmi helyzete megoldásra várt. Nem volt megoldott sem a Fejedelemség idején, és nem nyert megoldást az 1691. december 4-én ünnepélyesen kiállított *Diploma Leopoldinum*-mal sem.²

Mivel a kortársak tudatában a népi közösség fő jellemvonásait a vallási hovatarozás adta, nem véletlen, hogy a vallási vonatkozású nézetkülönbségek nemzetiségi színezetet is kaptak, és a meg nem oldott társadalmi problémák vallási köntösben jelentkeztek. Viszont igazságtalanok lennének, ha társadalmi-politikai jellegűvé duzzasztanánk – még ha volt is ilyen következménye –, egy olyan vallási uniót, amely Gyulafehérvárott 1697–1701 között megvalósult.

Az események rövid taglalása mellett két olyan személyre szeretnék koncentrálni, akik ténylegesen szerepet játszottak az unió helyszínén, Gyulafehérváron a román görög katolikus egyház létrejöttében. APOR István kincstárnok és BARANYI Pál László jezsuita atya voltak a kívülállók közül a legdöntőbb és legáldozatosabb mozgatói és létrehozói a vallási uniónak. A szó eredeti értelmében „katolikusok”, egyetemes gondolkodású és cselekvő emberek. Vallási meggyőződésből cselekedtek, felülkerekedve minden nemzeti elfogultságon.

APOR István (1638–1704) a 17. század végén meginduló erdélyi katolikus újjászületésnek központi mozgató egyénisége, vezére és irányítója volt.³ 1638 tavaszán született a kézdiszéki Altorján. Édesapja, APOR Lázár halála után özvegyen maradt édesanyja, IMETCS Judit „Istók” fia nevelését és iskoláztatását előbb a kolozsmonostori jezsuitákra, majd a marosszentgyörgyi PETKI István (+1667) rokonára, a székelyek főgenerálisára és fejedelmi főudvarmesterre bízta. Különösen Petki István részéről igen kemény nevelésben részesült. Gyakori verésekkel azon volt a rokon-főúr, hogy a gyermeket akaratoságában megtörje és a benne mutatkozó rosszaságokat kiirtsa. Háromévi kemény nevelés után Petki rendszeresen magával vitte Istókot a gyulafehérvári fejedelmi udvarba, ahol az udvari iskolában együtt izmosodott a jövő arisztokrácia személyiségeivel.⁴

APOR István politikai és közszolgálati pályafutását is PETKI István egyengette. Már 1659-ben tagja lett annak a klerikusokból és világiakból álló gyűlésnek, amely a háromszéki római katolikus papok ügyében hozott határozatot. 1667-ben megszerezte az alsíki királyi bíróságot. Hűséges magatartásáért APAFI Mihály fejedelem (1661–1690) kegyeiben részesült. A brassói harmincad (határvám) bérletéből nagyon gazdag főúr lett. Vagyonát házasságaival (feleségeinek hozományával) is gyarapította. Feleségeinek (VERES Borbála, CSINTALAN Zsófia) korai halála miatt harmadszor (1679) is megnősült (FARKAS Zsuzsánna). Apor István üzleti számításai és jó gazdálkodása nagyban előmozdították akkor a tekintélyt jelentő vagyont. 1685-ben Csík, Gyergyó, Kászon főkirálybírájává, majd 1686-ban táblabíróvá nevezte ki a fejedelem. Utóbbi kinevezéssel a tizenkét tagú feljebbviteli bíróság tagja lett.⁵

² MAKKAI László, *Magyar-román közös múlt*, Ed. Torony, 1989, 141–156.

³ BITAY Árpád, *Recenzió Biró Vencel: Altorjai Gróf Apor István és kora című könyvhöz*, in: *Erdélyi Tudósító*, Cluj 1935, 464–465.

⁴ BIRÓ Vencel, *Altorjai Gróf Apor István és kora*, Ed. Erdélyi Katolikus Akadémia, Cluj, 1935, 9–15.

⁵ BIRÓ, *Altorjai...*, ibidem 16–20.

Apor István tekintélye akkor emelkedett a magasságokba, amikor Erdélyben a fejedelemséget felváltotta a guberniumi korszak. Az első gubernátor, BÁNFFY György⁶ (1660–1708) megválasztásában nagy része volt APOR Istvánnak. Az Erdélyben fokozatosan berendezkedő bécsi irányítású Gubernium keretében 1695. március 23-án kincstartóvá⁷ választották meg, amihez I. LIPÓT (1655–1705) császár beleegyezését 1696. július 19-én adta.⁸ Íme, Apor akkor érkezett politikai hatalmának zenitjére, amikor arra a katolikus egyháznak leginkább szüksége volt, mivel Erdélyben a száz éve kialakult vallásfelekezeti viszonyok bomladoztak. Az impérium-változással bekövetkezett a felekezetek helyzetének újszerűbb rendezési lehetősége. A katolikus Habsburgok vallási hagyományaikhoz híven, de birodalmi érdekből is pártolták a katolikus egyházat. Mint a korszakban a társadalmi-gazdasági fejlődést előmozdító más (pl. francia) abszolutista uralkodók, a sok nyelvű és tradíciójú Monarchiában ők a katolikus egyházban látták az egységesítő tényezőt és az erőt.⁹ Bécs éleslátása csakhamar észrevette „Erdély hét fűbünét”, a három nemzet és négy vallás közötti rivalizálásokat. A Habsburgokhoz a három nemzet közül az erdélyi szászok álltak közelebb, a négy vallás közül pedig a dolog természete szerint a katolikusok, s ezért az erdélyi katolikusok felkarolását tűzték ki céljukul. A törökbarátsággal és rebellióval (nem mindig alaptalanul) gyanúsított akkor még többséget alkotó református magyarsággal szemben igyekeztek olyan teljesen megbízható elemet túlsúlyra juttatni, amelyre azután nyugodtan támaszkodhattak. Ezért Erdélyben kettős irányultságú rekatolizációs akció indult meg a Bécsben tartózkodó esztergomi érsek, KOLLONICH Lipót (1631–1707) irányításával: – a római katolikus egyház restaurációja, – és a görög katolikus egyház létrejötte. Természetesen az idők változásának megfelelően már nem beszélhetünk erőszakos térítésekről.

Mivel a *Diploma Leopoldinum*ban a császár határozottan megígérte, hogy a három nemzet és a négy bevett vallás között az önálló fejedelmek idején fennállott viszonyokat változatlanul fönf fogja tartatni, régi sérelmeik orvoslásáért a katolikus főurak részéről azonnal elkezdődtek a követelések, a tárgyalások és az egyezkedések. Mindezekben a tárgyalásokban nagy szerepet játszott APOR István. A katolikus rendeknek (*status*) legfőbb szóvivőjévé vált. Kiváló érzékkel megérezte a beállt történelmi változást. Apor és társai jelzésértékűnek fogták fel Lipót császárnak az unióra lépett felvidéki ruszinok részére 1692. augusztus 23-án kiállított diplomát, valamint Erdély részére vallásügyekben 1693. április 9-én kibocsátott pótdiplomát.¹⁰ Az erdélyi katolikus egyház jogainak érvényre juttatása valósággal szárnyakat növesztett a küzdelemben résztvevőknek. Nemhiába maradtak fenn a reformáció óta létező vallási és gazdasági ügyek miatti

⁶ Bánffy György erdélyi kormányzó (1691–1708).

⁷ *Bethlen Miklós levelei* (Összegejtötte és sajtó alá rendezte JAKOVICS József), Akadémiai Kiadó, Budapest 1987, 1420.

⁸ BIRÓ, *Altörjai...*, ibidem 21–68.

⁹ MARTON József, *Katolikus egyháztörténet, vol. II.*, Ed. Stúdiom, Kolozsvár – Cluj, 2001, 176–177.

¹⁰ GYÁRFÁS Elemér, *Bethlen Miklós kancellár 1641–1716*, Dicsőszentmárton 1924, 118–119.

feszültségek a különböző vallásfelekezetű erdélyi főurak között.¹¹ De most más támogatottsággal. Addig a protestáns fejedelmé volt a döntő szó, most a katolikus császár mondta ki a végső határozatot. Nyilvánvaló, hogy érzékenyen érintette a régi kegyet elvesztő embereket. Ezt fedezhetjük fel írásaikban és megnyilatkozásaikban. A *metamorphosis Transsylvaniae* korának legekleatásabb példáját szolgáltatják a református vallású BETHLEN Miklós (1642–1716) kancellár és a római katolikus APOR István kincstartó. Politikai küzdelmük azonos volt, vallási téren állandó feszültségben álltak: „veszekedtenek, a religiók között való controversia” miatt.¹² Apor nagy buzgalommal tette magáévá az eddig háttérbe szorított katolikus érdekeket. Törekvéseit vallásos meggyőződés motiválta.¹³ S mivel „nem akarván subjaceálni (meghajolni)” Bethlen Miklósnak, ki „külömben is nagyzó ember lévén” – állítja a református CSEREY Mihály (1667/68–1756) kortársa –, „nehezen férhettenek egy zsákban.”¹⁴ Mindenképpen szükséges volt lerögzítenünk ezeket a korabeli ütközéseket, mivel ezekből ítélhetjük meg reálisabban a két nagy rivális főúr megnyilatkozását a gyulafehérvári unióval kapcsolatosan. Bethlen Miklós írásaiból megfigyelhetjük, hogy mennyire nyomon követte az uniót, és mennyire jól látta annak következményeit, még ha leis értékelte azt. Apor István lelkesedését elfogadta. 1704. augusztus 5-én, mint „rab” írt Apor Istvánnak, bevallotta: „En a zelust kgltekben sohasem kárhoztattam, hanem dicsirtem.”¹⁵ Végrendeletében is „jó emlékezetű Apor Istvánról” ír.¹⁶

Apor Istvánnak nemcsak feleségei, hanem gyermekei is kiskorukban meghaltak. Ezért nagy vagyonát nemes ügyek, elsősorban egyházi intézmények felpártolására fordította. Fejedelmi bőkezűséggel osztogatott. Bámulatos az az áldozatkészség, amelyet Apor a templomok és az iskolák építésére és felsegélyezésére, szerzetesrendek letelepítésére és plébániák létesítésére fordított. Magas állása és nagy vagyona révén minden eszközt megragadott, hogy egyházát segítse és megerősítse. Nagylelkűségét azonban nemcsak a római katolikusok élvezték. Református papokat és szegény diákokat (Zilahi András) is részesített ajándékaiban, restauráltatta a tövisi református templomot.¹⁷ Hagyatékából nem feledkezett meg az erdélyi görög katolikus románok második püspökéről, Ioan Giurgiu PATACHIRÓL (1682–1727) sem, akire tekintélyes összeget testált. Hozzávetőleges számítással 350.000 forintra tehető az az összeg, amelyet egyházi és iskolai célokra adott és hagyott.¹⁸

¹¹ *Bethlen Miklós levelei* (Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte JAKOVICS József), Akadémiai Kiadó, Budapest 1987, 1420.

¹² CSEREY Mihály, *Erdély története (1661–1711)*, Budapest 1983, 300.

¹³ GYÁRFÁS Elemér, *Bethlen Miklós kancellár 1641–1716*, Dicsőszentmárton 1924, 105.

¹⁴ CSEREY Mihály, *Erdély története (1661–1711)*, Budapest 1983, 298.

¹⁵ *Bethlen Miklós levelei* (Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte JAKOVICS József), Akadémiai Kiadó, Budapest 1987, 989–999.

¹⁶ *Bethlen Miklós levelei* (Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte JAKOVICS József), Akadémiai Kiadó, Budapest 1987, 1354.

¹⁷ BIRÓ Vencel, *A katolikus restauráció és Apor István*, in: *Erdélyi Tudósító*, 1935. 266–269.

¹⁸ BITAY Árpád, *Recenzió*, ibidem, 464.; BIRÓ, *Altörzsi...*, ibidem 104.; BENKŐ József, *Transsilvania specialis I.* (ford. Szabó György), Kritérion, Bukarest–Kolozsvár, 183.

Apor Istvánnak jelentőségében legnagyobb munkái közé tartozik az erdélyi románoknak a Katolikus Egyházzal való uniója, melyet éleslátóan felkarolt, szívvel-lélekkel támogatott, és mellette nyíltan állást foglalt, noha jól tudta, sőt tapasztalnia kellett, hogy kortársainak jelentős része előtt ezzel népszerűségét kockáztatja. Önfeláldozó bátorsággal vállalta ezért a felelősséget, sőt az ódiúmot is. Kincstartói tekintélyét latba vetve vette fel a küzdelmet a református főurakkal Bécsben az erdélyi kancelláriai tárgyalásokon az unió érdekében. Ebben az ügyben külön írással fordult Kollonich bíborshoz és Lipót császárhoz. A császári Diploma (1699. május 24.) közzétételéről is gondoskodott.

Rendkívül jellemző az unió megkötését befejező (Gyulafehérváron, 1701. június 25-én) ünnepségeknek Bethlen Miklós kancellár tollából olvasható gúnyolódó leírása. Apor apostoli buzgalommal győzte le az eléje gördített akadályokat. Saját hintóján ünnepélyes körmenetben vitte ATANASIE ANGHEL unitus püspököt (1698–1713) a Mihai VITEAZUL (1558–1601) által alapított templomba, amely a Szentgyörgy kapu mellett állt.¹⁹ Az ünnepi körmeneten résztvettek a jezsuita páterek, Johann Fridrich SEAU (1659–1725) erdélyi kamarai bizottság elnöke, „minden pápista erdélyi főrend, de igen kevés református főember.”²⁰ Az egész beiktatási ünnepség az élete végéhez közeledő Apor István szervezésében és védnöksége alatt zajlott le. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy apostoli tevékenységének koronája volt.

„Apor Istvánt a románok egyházi uniójának felkarolásában elsősorban a vallásos buzgóság s a katolicizmus megerősítésére irányuló törekvés vezette, de kétségtelen, hogy amellet fel is akarta emelni Erdély akkori vezetői rétegeihez az ország román lakosságát” – állítja GYÁRFÁS Elemér (1884–1945) katolikus író-politikus BIRÓ Vencelnek (1899–1962) Apor István könyvéhez írt előszavában.²¹ Kétségtelen, hogy Apor István e vallási uniónak legönzettelenebb és legbátrabb munkatársa volt. „Ellenfélai ebben egyszerűen vakbuzgóságot, a jezsuiták befolyását, sőt egyesek éppen a katolikus uralkodóház kegyeinek hajhászását látják, holott intézkedéseiből, irataiból, alapítóleveleiből valósággal kilüktet a zelus domus Tuae, az Isten egyházáért égő lelkiület, melyet nem lehet érdekből színlelni s amely a szeretet leleményességével buzgólkodik újabb meg újabb alkotásokban.” Apor Istvánnak az erős hite s e szent hit érdekeit munkáló lankadatlan buzgósága volt az alapja egyházpolitikai nagyságának s ezek a kiválóságai teszik őt érdemessé az utókor hálájára.²²

A gyulafehérvári unió létrejöttének – Apor Istvánon kívül – másik nagy egyénisége, szellemi motorja BARANYI Pál László (1657–1719) jezsuita atya volt.

Baranyi Pál 1657. január 23-án Jászberényben született. 1674. október 27-én Trencsénben lépett a jezsuita rendbe. A bölcsészeti tudományokat befejezve – a rend

¹⁹ VESZELY Károly, *Képek Gyulafehérvár multjából*, in: *Az alsófehérvármegyei történelmi, régészeti és természettudományi társulat hatodik Évkönyve* (szerk. Kőrödy Péter), Gyulafehérvár, 1894. 47.

²⁰ BETHLEN Miklós, *Élete leírása magától*, in: *Kemény János és Bethlen Miklós művei* (a szöveget gondozta Winditsch Éva), Szépirodalmi kiadó, Budapest 1980, 873–874.; GYÁRFÁS Elemér, *Az erdélyi románok uniója s a román görög katolikus egyházi szervezet kifejlődése*, in: *Az erdélyi katolicizmus multja és jelene*, (szerk. Gyárfás E.), Dicsőszentmárton 1925, 139.

²¹ BIRÓ V., *Altornjai Gróf Apor István és kora*, Ed. Erdélyi Katolikus Akadémia, Cluj, 1935, 7.

²² Ibidem.

szabályai szerint – négy évig (1684–1688) tanárkodott a jezsuitákra veszélyes helyzetre való tekintettel „világi öltözetben” a gyulafehérvári jezsuita gimnáziumában, „de ha külsőleg világinak látszott, szívében mégis buzgó tagja volt rendjének.”²³ Ezután befejezve a teológiai tanok négy évfolyamát, 1692-ben Kolozsváron letette a jezsuiták négyes fogalmát. Rendfőnöke a három próbaév után ismét Erdélybe küldte. Most már mint felszentelt pap tevékenykedett Gyulafehérvárott, de óvatosságból Bárány László álnéven és ismét csak világi papi öltözetben.²⁴ Tanári tevékenységét is beleszámítva összesen 13 évig tevékenykedett a fejedelmi városban és környékén. Köztisztelőben álló szónok volt. Beszédeit, főleg gyászbeszédeit,²⁵ szívesen hallgatták a nem katolikus hívek is.²⁶

Lelkipásztori tevékenysége és sikere a protestánsok nemtetszését váltotta ki. Missziós munkája nagy szálla volt a szemükben. Tettlegesen is megpróbálták bántalmazni, egy alkalommal meg is akarták ölni.²⁷ Donat HEISLER osztrák tábornoknak Thökölytől elszenvedett veresége után (1690. augusztus 21, Zernyest) Baranyinak éjjel-nappal rejtőzködni kellett. De a fokozatos Habsburg kormányzat berendezkedése meghozta a szabadabb missziózás lehetőségét. Kapcsolatba lépett TEOFIL (Toma SZERÉMI) gyulafehérvári ortodox metropolitával, s ezáltal a románok uniójának előharcosa lett. Missziós munkája mellett időt talált magának az írásra is. Előbb latinul és magyarul jelentette meg könyveit,²⁸ de az unió érdekében időszerű katekizmust is írt román nyelven, amely később cirill betűkkel könyv formájában megjelent: *Catechismus Valachicus, Albae Iuliae 1707.*²⁹

Baranyi Pál hosszabb gyulafehérvári működése idején jól megismerte a viszonyokat, tisztában jött a román nép vallási és társadalmi helyzetével. Ismerte az erdélyi református fejedelmeknek és superintendenseknek a románok felé megnyilvánuló kálvinizáló kísérleteit. Ugyanakkor azt is felmérte, hogy a román nép vallási uniójával miként lehetne a katolikus egyházat megerősíteni a Diploma Leopoldinum sérelme nélkül.³⁰ Az unió kezdeményezését a kortárs Bethlen Miklós is Baranyinak tulajdonította.³¹ Baranyi megnyerte tervének Kollonich Lipót esztergomi bíboros-érseket, s ezáltal a bécsi kormány támogatását is. Négyévi belső tárgyalások után meggyőzte Teofil görög keleti metropolitát az unió

²³ NÉMETHY Lajos, *Baranyi Pál pesti plébános élete*, in: *Religio* 35, Bp. 1887, 273.

²⁴ Pestre kerülve még kb. három hónapig Bárány László név alatt szerepel a jezsuiták Domus Historiájában. – NÉMETHY, *ibidem*, 273.

²⁵ Baranyi kéziratai között 1689-től 1702. Pünkösdig (amíg Gyulafehérváron tevékenykedett) 58 gyászbeszéd található. Vö. NÉMETHY, *ibidem*, 276.

²⁶ VELICS László S. J., *Vázlatok a magyar jezsuiták multjából*, Vol. III. Budapest 1914, 8.

²⁷ George BARIŢ, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, ed. A II-a, Vol. I., Braşov 1993, 222.

²⁸ *Viaticum Spirituale Peregrinantis Animae*, Claudiopoli 1695. 522 pag.

Paradisus Animae Christianae, Nagyszombat 1700; magyarul is: *Lelki paradicsom*, Nagyszombat 1720. 1016 pag.

A Szentírás Summája, Kolozsvár 1695. 454 pag.

²⁹ NILLES Nicolao, *Symbolae ad illustrandum Historiam Ecclesiae Orientalis in terris coronae S. Stephani*, Ceniponte, 1885, 188–190.; VELICS, *ibidem* 10.

³⁰ JANCsó Benedek, *Erdély története*, Pallas Stúdió, Budapest 2001, 166.

³¹ *Bethlen Miklós levelei* (Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte JAKOVICS József), Akadémiai Kiadó, Budapest 1987, 773.

szükségességéről, és rávette, hogy az uniótárgyalások ügyében 1697 februárjában hívja össze a 12 esperesből álló ún. „kis zsinatot.” Ezen a „kis zsinaton” már nem a református szuperintendens felügyelt, hanem Baranyi Pál jezsuita atya lett az ellenőr.³² A zsinat két ülést tartott. Az első ülésen Teofil érsek elmondta az erdélyi román egyház megalázott helyzetét, és mindazokat a kellemetlenségeket és jogtalanságokat, amelyeket a protestáns fejedelmek uralma alatt el kellett tűrniük. A második ülésen feltételek mellett deklarálták az uniót. A jelenlevő esperesekkel együtt megtárgyalta a Baranyi által Bécsből hozott pontozatokat és azokat az 1439-es firenzei uniós zsinat értelmében elfogadták: 1. Elismerik hogy a pápa az egész kereszténység látható feje, 2. a Szentléleknek az Atyától és a Fiútól való származását (*Filioque*), 3. az áldozáshoz a kovásztalan kenyér elégségességét, 4. a tisztítóútz létét. Ugyanakkor azt is megfogalmazták, hogy ragaszkodnak a rítusukhoz, egyházuk belső szervezetéhez és fegyelméhez. A naptárra vonatkozólag kimondták, hogy ők is a Julián-naptárt fogják használni addig, amíg az ortodox egyház használni fogja. Ennek fejében elvárják, hogy papjaik a bevett vallásfelekezetek papságának jogait élvezzék; a parókusok püspökeiktől és ne világiaktól függjenek; s az egyesült egyház hívei a római katolikus egyház híveivel azonos jogokat élvezzenek.³³ A második ülés végén, miután Baranyi Pál jelenlétében letették a hitvallást, Teofil aláírásával deklarálták az uniót, hogy egyesülnek a római katolikus egyházzal (1697. március 21.). Nyilatkozatukat Baranyi Pál jezsuita atya felterjesztette – Kollonich útján – I. Lipót császárhoz.³⁴

A nyilatkozatban megfogalmazott különben jogos követelések évekre szóló politikai vitákat eredményeztek. A márciusi dekrétum hamar nyilvánosságra jutott. A protestánsok (elsősorban a reformátusok) tudatára ébredtek a P. Baranyi és Teofil által létrehozott uniónak a kihatását az bevett vallásfelekezetek közötti súlyviszonyt változtató veszélyének.³⁵ Ezért azon fáradoztak, hogy az uniót megakadályozzák. Kollonich érsek azonban mindent megtett, hogy Lipót császár megadja az erdélyi románoknak mindazokat a jogokat, amelyeket Teofil kér. S mivel az erre vonatkozó császári diploma késett, Baranyi páter a késelem okát abban feltételezve, hogy az uniós dekrétum csak a püspök által volt aláírva, 1697. június 10-én Teofillal egy újabb zsinatot tartatott, amelyen a dekrétumot mind a 12 főesperes is aláírta.³⁶ Mielőtt a zsinat határozatai Bécsből megerősítést nyertek volna, Teofil püspök 1697 júliusában meghalt, állítólag mérég által.³⁷ Ismét megnőtt az unió sikeréért oly sokat tevő Baranyi szerepe. Egyszerű és nyitott beszédeivel bátorította a hozzá forduló uniált papokat. Imára, hűségre és

³² PIRIGYI István, *Úniós törekvések az újkori Magyarországon*, in: *Katolikus egyháztörténeti konferencia*, Keszthely 1987, 68.

³³ TRÓCSÁNYI Zsolt–MISKOLCZY Ambrus, *A fanariótáktól a Hohenzollernekig*, in: *Encyclopedia Transylvaniae, Izvoare și studii – Források és tanulmányok*, Budapest 1992, 33.

³⁴ NILLES, *ibidem*. 164–170.

³⁵ TRÓCSÁNYI Zsolt–MISKOLCZY Ambrus, *ibidem*, 33.

³⁶ NILLES, *ibidem*. 171–177.

³⁷ GYÁRFÁS Elemér, *Az erdélyi románok uniója s a román görög katolikus egyházi szervezet kifejlődése*, in: *Az erdélyi katolicizmus multja és jelene*, (szerk. Gyárfás E.), Dicsőszentmárton 1925, 125–131.; NILLES, *ibidem*. 180–181.

állhatatosságra biztatta őket.³⁸ Észrevette, hogy a most bekövetkezett püspök-interregnum már-már felbomlással fenyegette az elért unió zsenge eredményét. A fiatalon püspöknek választott POPA ANGHEL-lel, aki az enyedi református iskolában nevelkedett,³⁹ még a bukaresti útja előtt kapcsolatba lépett. Popa ANGHEL (felvéve az ATHANÁZ nevet)⁴⁰ hosszabb huzavona után – 22 instrukció feltételével –, a Bukarestben tartózkodó DOSITEI jeruzsálemi pátriárka 1698. január 22-én püspökké szentelte.

Amíg Athanáz Bukarestben a papszentelését rendezte, addig Baranyi páter ILLYÉS András választott erdélyi püspökkel Bécsbe utazott, ahol előbb KOLLONICH Lipót bíborossal folytatott tárgyalásokat, majd az erdélyi román papok dekrétumát bemutatta Lipót császárnak.⁴¹ Ugyanezen év elején (március 22–24, és április 3.) volt Bécsben az erdélyi konferencia, amelyen sorra került a gyulafehérvári unió ügye is. Apor István vezetésével az erdélyi katolikus státus urainak követelése az volt, hogy a román papok unió esetén nyerjék el a katolikus papok jogait. A konferencián jelenlevő két református erdélyi főméltóság (Bánffy György gubernátor és Bethlen Miklós kancellár) éppen Teofil halálát emlegetve vonták kétségbe az uniót. Végül megegyeztek abban, hogy aki önként katolizál, az megkapja a katolikusok jogait.⁴²

1698. április 14-én I. Lipót császár, a pápa nevében is, kibocsátotta a gyulafehérvári unióval kapcsolatos első dekrétumát.⁴³ Június 2-án Kollonich érsek is küld egy enciklikát a román papsághoz, „*ad clericum valachicum*,” amelyben Lipót dekrétumát magyarázza és támogatásáról biztosítja.⁴⁴ Mindezekkel a dokumentumokkal Baranyi a legjobbkor érkezett Gyulafehérvárra, mert júniusban tért vissza a püspökké szentelt Athanáz is. Kollonich biztató üzenetével a tarsolyában Baranyi azonnal felvette a kapcsolatot az új püspökkel. Nem kis erőfeszítésébe került, hogy Athanáz – bukaresti püspökké szentelése után – az unió mellett kötelezte el magát.⁴⁵ De hogy püspökségének császári megerősítését is elnyerje (amit addig a Fejedelmektől szereztek meg az ortodox püspökök), 1698. október 7-re zsinatot hívott össze Gyulafehérvárra, melyen a „*románok egyfelől vallásilag egyesültek a római egyházzal, de másrészt biztosították egyházuknak román jellegét, püspökválasztási jogukat, függetlenségüket minden más hazai egyháztól, egyházi szertartásaikat, szervezetüket és fegyelmüket.*”⁴⁶ E zsinat

³⁸ NILLES, ibidem 191–192.

³⁹ BETHLEN Miklós, *Önéletírás*, Vol. II. XXIII. Rész, 202. – „a mű fejevéri scholánkban grammatikát tanuló ifjacska.”

⁴⁰ A latin dokumentumokban: Athanasius

⁴¹ NILLES, ibidem. 193.

⁴² TRÓCSÁNYI Zsolt, *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740*, Akadémia Kiadó, Budapest 1988, 62–64.

⁴³ NILLES, ibidem 195.

⁴⁴ NILLES, ibidem 196–198.

⁴⁵ HORVÁTH Ferenc, *Unio*, Kalocsa 1859, 373.

⁴⁶ Augustin BUNEA, *Discursuri Autonomia Bisericească diverse*, Blaș, 1903, 358. – „prin manifestul din 7 Octobrie 1698, prin care, pe când României se unesc în credință cu biserica Romei, pe atunci de altă parte ei rezervă bisericeii lo caracterul ez românesc, dreptul de a-și alege episcopul,

manifesztumát⁴⁷ Athanáz és 38 esperes aláírásával felterjesztették Bécsbe. Athanáz püspök külön fordult (1698. november 16.) Kollonich bíboroshoz. Közbenjárását és pártfogását kéri, hogy miután Baranyi páter előtt ő és esperesei letették a hitvallást (*professio fidei*), eszközölje ki számukra a rutének diplomájához (1692. augusztus 23.) hasonlóan a román hívek szabadságjogainak elismerését.⁴⁸ Athanáz püspök 1698. november 27-én írt még a bécsi pápai nunciusnak és Franz Ulrich de KINSKI (1634–1699) miniszternek is, hogy vegyék pártfogásukba a császárnak küldött kérelmét.

A gyulafehérvári uniónak az erdélyi Gubernium és rendek előtt is érvényt akartak szerezni Athanáz és támogatói. P. Baranyi megbízásából két román pap prezentálta kérelmüket 1698. november 23-án a Gyulafehérváron tartott országgyűlésen. A protestáns többségű rendek ekkor óvatosságból várakozó álláspontra helyezkedtek, ami az unió befejezését megkönnyítette. Baranyi pár nap múlva, 1698. november 27-én külön levelet írt Kollonich kardinálisnak, amelyben felemlíti Apor Istvánnal tett erőfeszítéseiket az unióért.⁴⁹ Ugyanakkor beajánlja azt a két román papot, akik ebben az ügyben Bécsbe utaznak.⁵⁰

Bécs „szava” egyre erősödött. A Habsburg-ház Erdély fölötti uralmához 1699. január 26-án aláírt karlócai békével nemzetközi megalapozást kapott. Ekkor Bécsben úgy ítélték meg, hogy elérkezett az idő Erdélynek a Monarchiához való „unifikáláshoz.” A fontos lépésekből nem hiányzott az erdélyi románok vallási uniója sem.⁵¹ Ennek érdekében I. Lipót 1699. február 16-án kiadta ünnepélyes diplomáját, melyben tudomásul veszi és ünnepélyesen helybenhagyja az Athanáz püspök által 1698 októberében tartott zsinat és manifesztum állásfoglalását és az erdélyi görög vallású románoknak a Katolikus Egyházzal való unióját.⁵² Ezt a császári diplomát Apor István és Baranyi Pál mutatták be 1699. május 24-én az Athanáz által Gyulafehérvárra egybehívott papság előtt. Az egybegyűltek hálafelelőket intéztek a császárhoz.⁵³ Az erdélyi országgyűlés (1699. szeptember 8.) előtt is kihirdették. Az unióért munkálkodók elérték tehát, hogy az erdélyi törvényhozás is approbálta az uniót. A külső bástyák felépültével, most a belső megerősödés előbbre vitelére kellett gondot fordítaniuk. Erre az 1700. szeptember 4-ére összehívott nagy zsinaton és Athanáznak Bécsben való utazásakor (1701. február 5-től) került sor, amelyeket I. Lipót császár által 1701. március 19-én keltezett újabb, ún. második diplomája követett.⁵⁴

independența ei de ori ce altă biserică din țară, ritul și disciplina și organizația bisericească, așa pe cum se află acelea la bisericele orientale.”

⁴⁷ NILLES, ibidem 202–212.

⁴⁸ NILLES, ibidem 213.

⁴⁹ „D. C. Apor et me csum”

⁵⁰ NILLES, ibidem 219–220.

⁵¹ GYÁRFÁS Elemér, *Bethlen Miklós kancellár 1641–1716*, Dicsőszentmárton 1924, 117.; LÁNYI Károly, *Magyarföld egyháztörténetei, Austria-házi korszak*, Pest 1844, 253–255.

⁵² GYÁRFÁS Elemér, *Az erdélyi románok uniója*, ibidem. 132–134.; NILLES, ibidem 224–227.

⁵³ NILLES, ibidem. 229–231.

⁵⁴ NILLES, ibidem. 245–301.; CSEREY, ibidem. 302–303.

Athanáz püspököt, miután eredményes bécsi útjáról visszatért, 1701. június 25-én Gyulafehérváron a Mihai VITEAZUL által alapított Szentháromság kolostor-templomban ünnepélyesen beiktatták püspöki székébe.⁵⁵ Az unió megkötése ezzel be volt fejezve. Baranyi Pál László lelkes jezsuita atya missziós szerepe ezután nem tartott sokáig Gyulafehérváron. Még egy évig ő volt Athanáz görög katolikus püspök mellett a teológus, de rendi előjárói előbb Pestre (1702–1709), majd Nagyszombatba, a magyarországi katolicizmus szellemi központjába helyezték. Élete utolsó éveiben újabb nagy értékű intézményt létesített, megalapította a nagyszombati *Adalbertinumot*, a görög katolikusok részére a papnevelőt.⁵⁶

Baranyi aktivitásokkal teli életét az apostoli buzgóság hatotta át. Ebben a politikai szempontok jelentéktelen szerepet játszottak. Ahogyan rendtársa, NILLES Nicolaus (1828–1907) teológiai tanár jellemezte: „a szegénységnek és az engedelmességnek szeretője, szavának megtartója volt... Éveken keresztül munkálkodott más népek (románok, szlovákok) között, világi ruhában és soha nem az eretnokségek árnyékában... Az igazi erények gyakorlásában nem tért el balra.”⁵⁷ Szűz Máriának nagy tisztelőjeként, égi Patrónája azt a kegyelmet nyerte meg számára, hogy 1719. december 8-án, a Szeplőtelen Fogantatás ünnepén halt meg.⁵⁸ Nagy léleknek és tisztalelkű apostolnak mondják szerzetesrendjének krónikái. Magyar nemzetiségű jezsuitaként – mint általában a rendtársai – nemzetiségén felülemelkedve az egyetemes Egyház érdekeit szolgálta.⁵⁹

Apor István és Baranyi Pál neve elég gyakran összekapcsolódik azokban a történelmi munkákban, amelyek a *Metamorphosis Transsylvaniae* időszakban megvalósult gyulafehérvári vallási uniót mutatják be. Nem véletlenül. Mindketten – önérdékeiket félretéve – más és más vonatkozású tevékenységükkel közös ügyet szolgáltak, a gyulafehérvári vallási uniót.

⁵⁵ GYÁRFÁS Elemér, *Az erdélyi románok uniója*, ibidem. 138–139.; BETHLEN, ibidem. 203.

⁵⁶ NÉMETHY, ibidem, 276.

⁵⁷ NILLES, ibidem. 192.

⁵⁸ VELICS, ibidem. 9–10.

⁵⁹ TÓTH, ibidem, 31.